

Вовченко О.А.
старший науковий співробітник відділу освіти
дітей з порушеннями слуху,
*Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка Національної
академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Означуючи категорію діти з особливими освітніми потребами розглядається широка група осіб. Діти з особливими освітніми потребами – це особи, що мають різні порушення психічного чи фізичного розвитку, комбіновані порушення, які зумовлюють та впливають на загальний розвиток, і певним чином, не дозволяють особистості повною мірою соціалізуватися, подібно дітям/підліткам з типовим розвитком. Синонімічними поняттями до дефініції «діти з ООП» можуть бути такі категорії як «особа з психофізичними порушеннями», «особистість з атиповим розвитком», «особа з ментальними порушеннями» (переважно використовується до осіб з порушеннями інтелектуального розвитку). Доречним буде зазначити, що нині не коректним є використання таких термінів, як «дефект», «дебільність», «ідіотія», «недорозвинений», «інвалід», «дитина з недоліками чи вадами розвитку» тощо.

Останні декілька років все більш помітними стали порушення адаптації такої категорії дітей та зростання порушень соціальної поведінки дітей з особливими освітніми потребами (далі діти з ООП), що виявляється у підвищеній

агресивності (як вербальній, так і не вербальній), делінквентній поведінці, невротизації, тривожності, гіперактивності, соціальному негативізмі, усвідомленому порушенні прийнятих суспільних норм та низькому рівні соціалізації загалом [2].

Саме розвиток соціального інтелекту є головним показником розвитку особистісних якостей особистості з особливими освітніми потребами, оскільки включає сукупність умінь, що визначають бажання дитини з ООП вступати в контакт з оточуючими; вміння організувати спілкування; вміння спілкуватися за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів); виявляти доброзичливість до партнерам зі спілкування; вміння спілкуватися для планування спільних дій тощо.

Сучасне розуміння соціального інтелекту передбачає набір здібностей та навичок, за допомогою яких люди орієнтуються в соціальних ситуаціях. Д. Гоулман в книзі «Social Intelligence», описує його як уміння «розуміти, що, як і до чого у відносинах» [1]. Під таким побутовим визначенням розглядається емпатія, вміння відчувати, що відчуває інша людина, розуміти її або її думку і вміти легко і невимушено ефективно комунікувати. Це означає, що особа знає, що відчуває інший, і діє відповідно до цього.

Д. Гоулман виділяв дві важливі складові соціального інтелекту: соціальне сприйняття (тобто те, як особистість сприймає («зчитує» інформацію про оточуючих) та соціальні здібності (те, як особистість використовує ці нові знання). У соціальне сприйняття входить цілий спектр навичок – від найпростішої емпатії, коли особа швидко адаптується і розуміє стан іншого, до емпатичної точності, коли особистість розуміє почуття і думки, і соціального пізнання – вміння орієнтуватися в складних соціальних ситуаціях [1].

Соціальні здібності впливають із соціального сприйняття – це те, як ми діємо в групі, колективі, суспільстві з іншими людьми, за умови щоб результат спілкування був комфорт та ефективність. Це тежко цілий спектр: як особистість поводить у чужому колективі, як впливає на інших людей, як взаємодіє з ними на невербальному рівні, як інші впливають на неї та багато інших аспектів.

Психотерапевт Е. Морін наводить досить прості приклади щодо соціального інтелекту. За спостереженнями науковця, соціальний інтелект – це, наприклад, вміння слухати співрозмовника і розуміти, що він насправді намагається сказати, або вміння підтримувати розмову з різними людьми. Крім того, Е. Морін зазначає такий аспект як управління власною «репутацією» (соціальним образом власного «Я»), коли особистість думає, яке враження справляє на інших, і працює над цим, при цьому залишаючи незмінним своє «Я». Вчений також зазначає, що люди з вищим соціальним інтелектом менш сугестивні, уміють поважати чужу точку зору, але не слідувати бездумним порадам інших тощо [3].

Спіраючись на дослідження О. Савчука можна виокремити в структурі соціального інтелекту дітей з ООП три компоненти: когнітивний, емоційний і поведінковий [4].

Одним із найбільш значущих компонентів для розвитку у дітей з ООП соціального інтелекту є когнітивний компонент – основа соціалізаційного механізму. Цей компонент містить знання дитини про самого себе («Моя сім'я», «Моє хобі», «Мої захоплення» тощо), своє власне «Я» («Як тебе звуть?», «Я і мої друзі» тощо), про норми та правила поведінки, спілкування та взаємодії, соціально-культурний досвід особистості з ООП. В результаті формування когнітивного компоненту у такої категорії дітей

розвивається мотивація в навчанні, спілкуванні, що виступає засобом комунікації та розуміння життєвих або соціальних навичок.

Емоційний компонент соціального інтелекту представляє сутність емоцій та почуттів, співпереживання та емпатії, що окреслюють процес міжкультурного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими дітьми з типовим розвитком, дорослими людьми. Емоційний компонент розвивається у вигляді колективних видів робіт, психокорекційних групових занять тощо, що сприяє розвитку чутливості до вербальної та невербальної експресії, соціального орієнтування в міжособистісних відносинах, здатності правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей, швидко і точно розуміти вербальну та невербальну мову у конкретних соціальних ситуаціях та взаєминах.

Поведінковий компонент передбачає насамперед соціальну адаптацію дітей з ООП та можливість активної взаємодії в рамках освітнього процесу. Так, навчаючись, дитина отримує основні відомості про мовленнєву комунікацію, про засоби організації ефективного мовного спілкування, розвиваючи таким чином когнітивний та емоційний компоненти також, впливаючи на загальний рівень формування соціального інтелекту.

Соціальний інтелект дітям з ООП дозволяє накопичувати індивідуальний досвід міжкультурного спілкування з іншими людьми, засвоювати соціальні техніки взаємодії. Освітняни, психологи, соціальні працівники орієнтуючи при цьому дітей на власні бажання та потреби, норми, правила поведінки та спілкування у соціальній сфері (як вести себе в театрі, магазині, під час подорожі, на спортивному заході тощо), створюють при цьому всеохоплюючу картину власного «Я», «Я-концепції», «Я-

образу» та формують самооцінку дитини, усвідомлення приналежності до певної спільноти громадян або держави, що має для особистості з ООП вагомим значення [5]. Усе це є основою поведінкового компонента соціального інтелекту.

Особливість діяльності психолога з метою формування та розвитку соціального інтелекту полягає в тому, що під час психокорекційних чи психотерапевтичних занять моделюються дійсні та практичні зразки дій, поведінкових реакцій у повсякденних ситуаціях спілкування, що для дітей з ООП є вкрай важливим у подоланні дезадаптивних форм поведінки.

Список використаних джерел:

1. Гоулман Д. Емоціональний інтелект. Почему он может значить больше, чем IQ. Москва: Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2014. 532 с.
2. Душка А. Роль семьи в воспитании ребенка с психофизическими отклонениями. *Научный часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 288-292.
3. Морін Е. Структурная модель интеллекта. Москва: Прогресс, 1995. 433 с.
4. Савчук О. Інноваційні технології соціалізації дошкільників в освітній простір. *Молодий вчений*. 2018. №7(193). С. 171-173.
5. Кандзюба Я. Мова психічних процесів: експериментальні парадокси та принципи нейропсихології. Луцьк: Гронос, 2015. 472 с.